

УДК 94 (477.83)
ББК 63.3 (4 Укр) 624

Любов Соловка

ГЕНОЦИД ЄВРЕЇВ КОЛОМИЙСЬКОГО ОКРУГУ ДИСТРИКТУ ГАЛИЧИНА (1941–1944 рр.)

У статті показано особливості геноциду євреїв на території Коломийського округу, який у період німецької окупації включав не тільки власне Коломийщину, але й території Косівщини, Снятинщини та Городенківщини. У цьому регіоні Катастрофи зазнала єврейська громада, яка впродовж століть була невід'ємною частиною історії цього краю та зробила вагомий внесок в історію й культуру єврейства загалом

Ключові слова: Коломийський округ, єврейські громади, Голокост, депортація, акції.

На сьогоднішній день дослідження Голокосту євреїв України відбувається в рамках поглиблення вивчення його специфіки в окремих регіонах: на Київщині, Харківщині, Півдні України, Волині, у Криму, Буковині та ін.

Організоване й систематичне знищення євреїв Прикарпаття розпочалося одразу з переходом у зону німецької окупації. Як відомо, 1 серпня 1941 року на територіях сучасних Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської (без північних районів) областей було створено дистрикт Галичина, який у рамках політики “розшматування” України, яку проводило нацистське керівництво Рейху, включено до складу Польського генерал-губернаторства. На території власне Станіславської області було створено Станіславський, Коломийський, Калуський і Городенківський округи. Згідно зі змінами до адміністративно-територіального поділу, проведеними німецькою адміністрацією 4 квітня 1942 р., Городенківський і Калуський округи були ліквідовані. Повіти, які входили до складу Городенківського округу, були поділені: Тлумацький відійшов до Станіславського, а Городенківський – до Коломийського округів.

Таким чином, до складу Коломийського округу дистрикту Галичина ввійшли Косівський, Снятинський, Коломийський, а з квітня 1942 р. і Городенківський повіти. У цьому регіоні станом на 1 січня 1939 р. проживало 44,6 тис. євреїв, а на початку радян-

сько-німецької війни їх кількість, урахуовуючи біженців, становила вже більше 50 тисяч. В історичному плані це був регіон традиційного розселення євреїв ще з XVI–XVII ст. Тому досить багатою є історія єврейської громади краю:

- саме тут, на Покутті й Гуцульщині, з XVIII ст. “здобуває прихильників релігійно-містичний рух – хасидизм” [23, с.146], який і зародився в горах біля Косова й Кут, де його засновник раббі Ізраїль Баал Шем Тов (Бешт) “пізнав чи не головні істини” [25, с.234]; звідси бере коріння династія рабинів, яка так і називається *Косівська хасидська династія* (активна в Брукліні, де має свою синагогу, і на півночі Ізраїлю в м. Цфат) [25, с.233];

- єврейство краю, зважаючи на торговельну, ремісничу та підприємницьку активність, протягом двох останніх століть відіграло помітну роль в економічному та культурному житті міст і містечок (станом на 1 січня 1939 р. відсоток євреїв-городян в окрузі становив 36%);

- край був ареною національних рухів (українського, єврейського), тому його етнополітичне й етнокультурне значення важко переоцінити; перший осередок сіоністського руху, очолюваний Ізраелем Фаденхрехтом, був заснований у Коломиї ще на зорі розвитку самого сіоністського руху в 1880 р. і видавав часопис “Ізраель” гебрайською мовою, а на 1-му сіоністському конгресі в Базелі в 1897 р. Коломию репрезентували два депутати – Соломон Зінгер і Розенгехт (для порівняння: Львів – лише один); у політичному середовищі Коломиї міжвоєнного періоду діяли відомі діячі партії “Мізрахі” – Ф.Ротштрайх, І.Горовіц, М.Штерн і посол до польського сейму В.Фарбштайн; тривалий час бургомістром Коломиї був Йосиф Функенштейн; у 1930 р. рабином Коломиї обрано Йосифа Лау [23, с.149] (династія рабинів Лау нині є досить відомою в Ізраїлі);

- це край міжетнічної толерантності, а почасти й співпраці, про що свідчить, зокрема, діяльність відомого видавництва Якуба Орендштейна “Галицька накладня”, яке випускало українську класику та політичну літературу.

Тому в статті ставимо завдання показати особливості геноциду євреїв у регіоні, що його зазнала єврейська громада, яка впродовж століть була невід’ємною частиною історії цього краю та внесла вагомий вклад в історію й культуру єврейства загалом.

Голокост євреїв Коломийщини був предметом окремих розвідок Б.Арсена [19], О.Круглова [21; 30; 31], І.Монолатія [23–25], О.Мельничука [22], М.Титинюка [27], польської дослідниці В.Крупської [32]; торкалися цього питання у своїх монографіях Я.Хонігсман [28], Я.Рабинович [26] та ін. Але, на нашу думку, проблема Голокосту на території Коломийського округу потребує більш глибокого вивчення й детальнішого висвітлення.

Саме місто Коломия стало центром Коломийського округу, залишаючись й окремою адміністративною одиницею на чолі з міським комісаріатом. За даними перепису 1931 р., у Коломиї проживало 14137 євреїв (41,8% від загальної кількості населення міста), за статистичними даними на 01.01.1939 р. – 15100 (42,5%) [20, с.181, 189]. Наприкінці 1940 р. у містечку налічувалося 17100 [19, с.135], напередодні 22 червня 1941 р. – 19500 [32, s.27]. Імовірно, що кількість єврейського населення міста зросла за рахунок біженців із Заходу та новоприбулих радянських працівників із СРСР. Більше тисячі євреїв евакуювались, утекли або були призвані в армію.

Коломия була окупована угорськими військами 1 липня 1941 р., які контролювали місто протягом місяця. У липні 1941 р. у місто прибуло ще біля чотирьох тисяч євреїв, депортованих з Угорщини [19, с.136, 146; 32, s.27].

Уже в перший день окупації міста, 1 липня 1941 р., двадцятьох найбільш авторитетних членів єврейської громади Коломиї примусили вручну демонтувати пам’ятник Леніну. Вони загинули на місці. За одними даними, це була антисемітська акція місцевого населення [19, с.134], за іншими, – наказ віддано угорською адміністрацією, а сама акція проходила під контролем української поліції [32, s.27]. До приходу німецьких

нацистів у краї мала місце ще одна трагічна антисемітська акція: 3 липня 1941 р. близько 200 євреїв загинули в с. Незвисько (59 з них – місцеві, решта – з навколишніх сіл Лука, Герасимів, Жабокруки, Живачів, Уніж, Петрів, Підвербці та ін.) [30, с.112–113, 189, 220, 253, 258, 323; 21, с.10; 31, с.72].

3 29 липня 1941 р. євреї повинні були носити спеціальні розпізнавальні знаки – пов'язки із зіркою Давида й виконувати різноманітні принизливі примусові роботи: очищення міста, парку, каналізації, ремонт доріг та ін. [7, арк.1–287; 8, арк.1–11]. 1 серпня 1941 р. у Коломиї створено юденрат, який очолив М.Горовіц – колишній старший поручик польської армії. Почав також діяти Єврейський комітет допомоги (Jüdisches Hilfskomitee), до якого входило майже 100 осіб, і при ньому – єврейська лікарня [6, арк.82–82 зв.; 92–92 зв.]. 19 серпня 1941 р. на євреїв міста накладено контрибуцію: вони зобов'язані були здати все золото, срібло, коштовності, шкіряні, хутряні й зимові речі тощо [2, арк.36–38].

Масове знищення євреїв почалося 12 жовтня 1941 р.: близько трьох тисяч осіб зігнали до в'язниці, розмістили в камерах по 80–100 чоловік і протримали там без їжі й води три доби [32, s.28]. Після цього знесилених повели на розстріл на околицю Шепарівського лісу. 80 євреїв були розстріляні ще напередодні, після того, як вони викопали яму розмірами 10x10 м (саме такі квадратного розміру заглибини простежувалися, починаючи з узлісся Шепарівського лісу, справа від головного шосе, ще в 1960-х роках) [17, с.61]. Перед стратою рабин встиг прочитати молитву “Шма Ізраель”. Зауважимо, що 12 жовтня 1941 р. – у день єврейського нового року *Рош-га-шана* – відбувся й наймасовіший розстріл євреїв Станіслава.

6 листопада 1941 р. під час акції, “присвяченої” річниці Жовтневої революції, на єврейському цвинтарі в Коломиї розстріляно групу єврейської інтелігенції – декілька сот осіб. 24 січня 1942 р. на цьому ж місці загинуло ще 400 адвокатів, учителів, лікарів, підприємців-євреїв [19, с.146; 32, s.28].

15 листопада 1941 р. 500 осіб – в основному літніх людей, хворих – убили розстріляли в Шепарівському лісі. А 23 грудня 1941 р., тут таки ж, знищено велику групу євреїв, які мали закордонні паспорти – 1200 осіб в основному біженців з Угорщини, а також з Німеччини [32, s.28].

Із середини листопада 1941 р. до 26 березня 1942 р. тривало переселення євреїв Коломиї в гето [19, с.140]. Воно складалося з трьох дільниць, розташованих у різних районах міста. Кожна з них була оточена парканом, а вікна, які виходили на “арійський” бік, забиті дошками. Гето №1 займало східну частину центру міста й було обмежене вулицями Валова, Коперника, Легіонів, Пілсудського, східною й північною частинами ринку. Умови проживання в гето зимою-весною 1942 р. були дуже важкі. Юденратом була організована їдальня для особливо потребуючих і дітей-сиріт [32, s.29], але продуктів катастрофічно не вистачало й щоденно багато євреїв помирало від голоду й хвороб.

3 3 березня 1942 р. нацисти приступили до організації гето №2, яке розмістилося поруч із гето №1 і прилягало до Чорного потоку. Його межами були вулиці Совінського (Мокра), Легіонів, Замкова й св. Мартина. Гето №3, яке знаходилось у Кутському передмісті, охоплювало райони Торговиці, Млинівку, вулиці Ломану, лівий бік вул. Словацького, Декерта, Старогончарну й Новий Світ [16, с.1].

У всіх трьох дільницях гето знаходилось приблизно 18–20 тисяч євреїв [19, с.147; 32, s.28–29]. За даними В.Крупської, у гето навіть вдалось організувати навчання дітей [32, s.29]. 3 1 червня 1942 р. у ньому діяла організація Jüdische Soziale Hilfs, у якій працювало 26 осіб, та аптека, що функціонувала при ній [6, арк.52–52 зв.].

1 квітня 1942 р., у день, коли греко-католики святкували Пасху, окупанти підпалили гето №2 разом з його мешканцями. Це була “розплата” за невиконання наказу гестапо стосовно видачі протягом 24-х годин одного єврея – колишнього радянського

активіста, який нібито переховувався в гето. Після того, як відведений нацистами час минув, а ніхто так і не був виданий почалась “акція”, у результаті якої розстріляно 250 осіб: більше ста – переважно діти й літні люди – згоріли в районі вул. Новий Світ і Старий Світ, а основну частину – за різними даними від 2-х [30, с.160] до 5-ти тисяч [19, с.147; 32, с.29] – зігнали у двір в’язниці, а через два дні – 3 квітня 1942 р. відправили в табір смерті Белжець. Це була перша “партія” євреїв з Коломиї, що загинули в цій фабриці смерті [19, с.147; 32, с.29].

У червні 1942 р. у Коломийському гето перебувало майже 11 тисяч місцевих і близько 5 тисяч євреїв з округу.

7 вересня 1942 р. євреям було наказано з’явитися о 5.30 на збірний пункт біржі праці нібито для “реєстрації”. У призначений час зібралося 5300 осіб, ще 600 євреїв зігнали з оточеного гето, але тільки одну тисячу з них відділили як необхідну робочу силу. Решту завантажили по 100 і більше осіб у вагони, які забили цвяхами, запломбували й відправили в Белжець. У цей день, згідно зі звітами німецьких каральних органів, було “переселено” 4769 євреїв, а ще 300 євреїв – “заразних, ослаблених і непридатних до транспортування” – розстріляли на місці; 200 чол. померло у вагонах, частина євреїв уночі, протиснувшись через віддушини, втекла. 15 з утікачів були вбиті [18, с.326–328].

Частина спеціалістів-євреїв з Коломиї в жовтні 1942 р. переселили в “юлаг” Станіслава [28, с.204], а гето №2 і №3 у листопаді 1942 р. закрили. Тих, хто вцілів, перевели в гето №1 (в основному в приміщення лікарні й головної синагоги). У частково спаленому ще у квітні 1942 р. гето №1 у середині грудня 1942 р. залишалось 1,5–2 тис. євреїв [32, с.30]. У грудні 1942 р. і січні 1943 р. розстріли проходили на єврейському цвинтарі Коломиї. Основну частину останніх в’язнів гето знищили 20 січня 1943 р., зігнавши їх перед цим у будинки на вул. Валувій. У ніч з 31 січня на 1 лютого була проведена т. зв. “ліквідаційна акція” – розстріляна остання тисяча коломийських євреїв. 1 лютого 1943 р. Коломия була оголошена “юденфрай”. Станом на 1 березня 1943 р., за німецькими статистичними даними, у Коломиї залишилися живими семеро євреїв, а в окрузі – 15 [3, арк.43]. Усіх їх, крім лікарів, які покінчили життя самогубством, розстріляли в березні 1943 р. на цвинтарі.

Сучасник тих подій В.Кобринський так писав про Шепарівський ліс, де здійснювалися акції знищення: “Жахливі речі відбувалися в цьому лісі – плач та лемент чули не лише селяни, але й мешканці Коломиї” [24, с.93]. Із середини жовтня 1941 р. Шепарівський ліс став місцем масового розстрілу не тільки євреїв міста Коломиї, але й Коломийського округу:

– 16–17 жовтня 1941 р. тут загинуло 1918 євреїв з Косова й 114 – із с. Вербовець [11, арк.2];

– у лютому 1942 року колону з 500 осіб примусили йти до місця розстрілу з піднятими вгору руками; тих, хто опускав руки, розстрілювали на місці (ймовірно, це були євреї з Обертина, оскільки є дані, що саме в цей час нібито за комуністичну діяльність розстріляно в Коломиї обертинських євреїв);

– 23 лютого 1942 р. тут розстріляно 40 євреїв із с. Кобаки [10, арк.27];

– 29 березня 1942 р. на цьому ж місці знищено 55–60 євреїв із с. Раківчик [12, арк.19 зв. – 20 зв.];

– 8 і 11 квітня 1942 р. у Коломию “переселили” 250 євреїв із Пістиня й 900 – із Заболотова.

Згідно з розпорядженням Коломийського окружного староства від 11 квітня 1942 р. “Про концентрацію євреїв округу” основними місцями їх локалізації визначено міста Коломию, Снятин і Городенку. До Коломиї наказано було переселити євреїв з Косівського, Коломийського повітів, а також із Заболотова Снятинського й Обертина Городенківського повітів. Після 24 квітня 1942 р. євреям було заборонено проживати в

інших містах і містечках округу. Виняток зробили лише для тих, хто працював на військових заводах у Кутах, Косові, Заболотові й Печеніжині [1, арк.1]. За наказом органів влади Коломийського округу від 17 червня 1942 р. у Коломийське гето до 1 липня 1942 р. повинні були переселитися всі, хто не мав свідоцтв, що видавалися біржею праці, у т. ч. і члени сімей працюючих, яким до цього часу ще дозволялося проживання у вищеназваних населених пунктах [4, арк.22].

3 квітня 1942 р. у Коломийське гето почали прибувати євреї з різних населених пунктів округу:

– 56 осіб із с. Хом'яківка, 13 – із с. Малий Гвоздець, 45 – із с. Джурків;

– 500 – із Печеніжина, 14 – із с. Прикмище, 16 – із с. Сороки;

– 24 квітня 1942 р. у Коломию (за різними даними) “переселили” від 700 до 1200 осіб з Гвіздця, 1120 – з Обертину, із сіл Жуків, Лука, Якубівка та ін. [13, арк.33, 49–50], 1000 чол. – з Косова;

– у травні 1942 р. – 1060 євреїв з Яблунова, 23 – із с. Росохач;

– у травні-червні – більше двох тисяч чол. з Городенки й Городенківського повіту [32, с.29].

Усього в травні-червні 1942 р. у Коломийському гето було зосереджено близько 5 тис. євреїв округу. Згодом, на початку й у кінці червня 1942 р. (зокрема, тільки 27–28 червня 1942 р. – 2 тис. [32, с.29; 28, с.198]), їх чекало нове “переселення” – у табір масового знищення Белжець.

Згідно з розпорядженнями Коломийського окружного староства від 14 і 17 серпня 1942 р. і командування поліції й СД від 10 вересня 1942 р. після 30 вересня 1942 р. євреям округу фактично було заборонено перебування в інших населених пунктах (окрім Коломій). Розпочалась акція переселення в Коломию євреїв з Городенки, Снятина, Косова, Заболотова [4, арк.19; 5, арк.23; 9, арк.116].

5–8 вересня 1942 р. у Коломию пригнали євреїв з Косова (500–600 осіб), Пістиня (більше 300), Обертину (400), Гвіздця (1200), Рожнева (355 [10, арк.25]) та ін.; 9 вересня 1942 р. – 1500 євреїв з Кут і 400 схоплених і повернутих румунами євреїв з Косова (пішим маршем по 50 і 35 км). Але вже 7 і 10 вересня їх разом з коломийськими євреями вивезли в табір смерті Белжець.

1500 євреїв з Городенки (включаючи пригнаних сюди чотири сотні євреїв з Обертину) та 1582 євреї із Снятина й навколишніх сіл і містечок повіту, у т. ч. 500 євреїв із Заболотова, 7 вересня 1942 р. теж були відправлені в Белжець. Їх шлях також пролягав через Коломию, оскільки є дані про те, що в цей час у Коломию прибули по десять “завантажених” вагонів з Городенки й Снятина. Ще тридцять вагонів були “завантажені” в Коломиї. До них потрапили зігнані на збірний пункт більше 4-х тисяч осіб (250 спеціалістів відокремили, 100 чол. було вбито під час проведення акції). Загальна кількість євреїв, відправлених 10 вересня 1942 р. у “поїзді смерті” з 50-ти вагонів, складала 8205 осіб. Дев'ять, позначених буквою “Л”, вагонів (1000–1500 чол.) були “розвантажені” на приміській зі Львовом ст. Клепарів, оскільки їх “пасажирів” відібрали для робіт у таборі примусової праці. Кінцевим пунктом призначення для інших став табір смерті Белжець. Спека, перевтома після виснажливого пішого маршу до Коломій, голод, перевантаження вагонів, у яких їхало по 180–200 осіб, трупний сморід призвели до того, що близько двох тисяч осіб померло ще дорогою [18, с.328–329]. Загальна ж кількість вивезених у табір смерті Белжець 7 і 10 вересня 1942 р. складала 12974 чол. З них майже 5 тис. – коломийські євреї, решта – з округу. Були сміливці, які намагалися втекти дорогою: зафіксовані навіть спроби виламати стіни й стелю вагонів [18, с.326–329].

У вересні 1942 р. 34 євреї із с. Виноград і 335 із с. Рожнів були розстріляні в Шепарівському лісі. У жовтні 1942 р. у Коломию вивезли 700 євреїв з Печеніжина. 11–

12 жовтня 1942 р. у Белжець відправили “останню партію” з Коломиї – 4 тисячі євреїв, у т. ч. і всіх дітей із сиротинців.

Таким чином, узагальнюючи наведені вище цифри, можемо констатувати, що серед євреїв, які загинули в Шепарівському лісі, і між вивезених через Коломию в Белжець, були мешканці:

- Городенки й Городенківського району – 3750 осіб;
- Гвіздця й сіл Гвіздецького району – за різними даними від 700 до 2400 осіб;
- Заболотова – 1800 чол.;
- Печеніжина – 1200 чол.;
- Коршівського району – близько 240 осіб (у т. ч. із сіл Камінна, Фатівці, Хлібичин, Черемхів та ін.) [12, арк.1];
- Косова й Косівського району – 3–3,5 тис. євреїв (у т. ч. із с. Вербовець – 114. Старий Косів – 85–96 [11, арк.67; 14, арк.25], Кобаки – 16, Пістинь – більше 500 та ін.), Кут і Кутського району – 1,5–2 тисячі чол. (у т. ч. із села Рожнів – 335 осіб);
- Обертина й Обертинського району – 1620 (с. Липа, Лука, Якубівка та ін.);
- Снятина й Снятинського району – 1582 (с. Балинці – 12, Видинів – 44, Завалля – 31, Ільїнці – 25, Кулачки – 8, Микулинці – 53, Орелець – 14);
- Яблунова – 1060 осіб та, імовірно, із сіл і містечок району (з Космача – 230 осіб).

Дані з наведеної нижче таблиці відображають картину Голокосту в інших містах і містечках округу.

Місця скорботи Коломийського округу

	К-сть євреїв на 01.01. 1939	% від заг. к-сті	К-сть знищених на місці	К-сть загиблих у сусідн. насел. пунктах	К-сть вивезених у Коломию й Белжець	Примітки
Гвіздець	1550	54,4	750		700 – 2400	Через Гвіздець пройшли мешканці навколишніх сіл кол. району та, імовірно, біженці, у т. ч. угорські
с. Старий Гвіздець				300		
Городенка	3750	28,7	650		3750	Серед тих, що пройшли через Городенку (7–7,5 тис.), більше тисячі склали угорські євреї, решта – мешканці населених пунктів Городенківського повіту, у якому станом на 01.01.1939 р. і проживало 7530 євреїв
ліс (між селами Семаківці та Михальче)				2600		Місце загибелі городенківських євреїв
Жаб'є	490	6	700–1300 (“Флесівка”)			Тут загинули євреї з Жаб'є та із сіл колишнього Жаб'ївського району
Заболотів	2300	33,8	1000–1200 (гора Хомів)		1800 (900 у Коломию, 900 – у Белжець)	Серед загиблих – більше 400 біженців

Косів	3040	35,8	2088– 2700 (Замкова гора)		3,5– 4000 (більше 2 тис. загинули в Шепарів- ському лісі, решта – внв. у Белжець)	Серед загиблих на Замковій горі було 149 угорських біженців. Загалом через Косів пройшли практично всі мешканці повіту (крім Кут), у якому до 1939 р. проживало 8125 євреїв
Кутн	2520	44,6	1058		1,5–2 тис.	У Кутах загинули й депортовані сюди в кінці липня євреї із Закарпаття
Незвисько	80		Більше 200			У Незвиську загинули, крім місцевих євреїв, також мешканці сіл Лука, Герасимів, Жабокруки, Живачів та ін.
Печепіжнн	1400	19,4	120		1200	
Снятинн	3500	30,7		3–5 тисяч (Поті- чан- ський ліс)	Більше 1,5 тис.	У 1941 р. кількість єврейського населення Снятина зростає до 5 тис., включаючи біженців з Польщі й Угорщини. Крім біженців, через Снятинське гето пройшло 1,4 тис. євреїв з населених пунктів кол. Снятинського повіту (крім Заболотова)
Яблунів	1000	46,7	120		Більше 1000	
Усього			11,7–14,5 тис. чол.			

У червні 1943 року німці оголосили Коломийський округ “вільним від євреїв” [29, с.96].

Після звільнення Коломиї 29 березня 1944 р. зі схованок вийшло тільки 32 євреї. Їх переховували монахині-урсулянки та мешканці навколишніх сіл. Семеро з них удостоєні звання Праведників Миру: Г.Гайдейчук, З.Крушельницький, О.Онуфрійчук, Ф.Сливинська, Т.Слив’як і сім’я Оршанських. За переховування євреїв були розстріляні Д.Клепан, Дембська, Долинська й сім’я Бернацьких [15, арк.37–40; 19, с.149–150].

У вогні Катастрофи загинув рабин Снятина Сімсон Ефраїм (син Нафталі Мешулама Файвіша Ефраїма) разом з родиною, головний рабин Косова – цадік Хаїм Хагер у листопаді 1942 р. депортований у Белжець; серед загиблих у Коломийському гето – публіцист, редактор, автор художніх і музичних творів, активіст юденрату Фріш Авраам (загинув у 1943 р.), піаністка, випускниця Львівської консерваторії Дебора Бухвайц та ін. [24, с.92].

Проаналізовані нами джерела й проведені на основі них підрахунки свідчать, що через Коломию пройшло 37–40 тисяч євреїв. З них близько 12,5–16 тис. – це євреї – мешканці цього міста, 19–20 тисяч жителів Коломийського округу та 4 тисячі угорських євреїв. 3,5–4 тисячі жертв загинуло на єврейському цвинтарі Коломиї (тут також ховали вбитих у місті під час проведення акцій), більше 9300 осіб розстріляли в Шепарівському лісі й більше 23300 були вивезені в Белжець.

У статті ми зупинилися на висвітленні специфіки втілення в життя нацистами “остаточного вирішення єврейського питання” загалом у Коломийському окрузі та дещо детальніше висвітлили етапи його втілення в місці масового знищення євреїв округу – Коломиї. Поза цим містом на території округу в загальному підсумку загинуло

більше 14 тис. осіб. Тому надалі не менш важливо в дослідженнях зупинитися на детальному відтворенні картини Голокосту в інших містах і містечках округу.

1. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 636, оп. 1, спр. 12–49 арк.
2. Там само. – Ф. Р-37, оп. 1, спр. 1. – 93 арк.
3. Там само. – Ф. Р-37, оп. 1, спр. 13. – 43 арк.
4. Там само. – Ф. Р-39, оп. 1, спр. 54. – 22 арк.
5. Там само. – Ф. Р-41, оп. 1, спр. 18. – 312 арк.
6. Там само. – Ф. Р-57, оп. 1, спр. 104. – 147 арк.
7. Там само. – Ф. Р-60, оп. 1д, спр. 1. – 287 арк.
8. Там само. – Ф. Р-60, оп. 1д, спр. 2. – 11 арк.
9. Там само. – Ф. Р-60, оп. 1, спр. 8. – 224 арк.
10. Там само. – Ф. Р-98, оп. 1, спр. 16. – 162 арк.
11. Там само. – Ф. Р-98, оп. 1, спр. 19. – 70 арк.
12. Там само. – Ф. Р-98, оп. 1, спр. 20. – 83 арк.
13. Там само. – Ф. Р-98, оп. 1, спр. 24. – 167 арк.
14. Там само. – Ф. Р-1336, оп. 1, спр. 1г. – 138 арк.
15. Там само. – Ф. Р-2014, оп. 1, спр. 148. – 140 арк.
16. Відділ фондів музею історії м. Коломиї. – Др.-11679. – 1 арк.
17. Вісник Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – 2000. – № 29–30 (жовтень–листопад). Некрополі Прикарпаття. – 210 с.
18. Сборник документов и материалов об уничтожении нацистами евреев Украины в 1941–1944 гг. / [сост. А. Круглов]. – К., 2002. – 486 с.
19. Арсен Б. С. Моя гірка правда. Я і Холокост на Прикарпатті / Арсен Б. С. – Надвірна, 2004. – 366 с.
20. Копчак С. І. Етнічна структура й міграції населення українського Прикарпаття : статистико-демографічне дослідження / Копчак С. І., Мойсеєнко В. І., Романюк М. Д. – Львів : Світ, 1996. – 282 с.
21. Круглов А. И. Хроника Холокоста в Украине / Круглов А. И. : “Ткума”, Центральный украинский фонд истории Холокоста. – Днепропетровск : Центр “Ткума” ; Запорожье : Премьер, 2004. – 208 с. – (Серия “Украинская библиотека Холокоста”).
22. Мельничук О. Трагедія Шепарівського лісу / О. Мельничук // Прикарпатська правда. 1994. – 14 вересня.
23. Монолатій І. С. Забутий світ – коломийські євреї / І. С. Монолатій // Хроніка-2000. – 1998. – № 21–22. – С. 145–152.
24. Монолатій І. Катастрофа коломийського єврейства (за матеріалами радянських періодичних видань часів “відлиги”, 1960-ті рр.) / І. Монолатій // Катастрофа європейського єврейства під час Другої світової війни. Рефлексії на межі століть : матеріали конф. 29–31 серпня 1999 р. / Інститут юдаїки, Національна бібліотека імені В. І. Вернадського. – К. : Дух і Літера, 2000. – С. 89–94.
25. Монолатій І. Косів / І. Монолатій // Незалежний культурологічний часопис “Г”: Гебрейський усе-світ Галичини. – 2007. – № 48. – С. 230–234.
26. Рабинович Я. Й. На зламі віків: до 1000-річчя проживання євреїв в Україні / Рабинович Я. Й. – К., 1998. – 360 с.
27. Титинюк М. Трагедія Шепарівського лісу / М. Титинюк // Червоний прапор. – 1967. – 22, 24–25, 31 березня, 5 квітня.
28. Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Західної України. Євреї Восточної Галичини, Західної Волини, Буковини і Закарпаття в 1933–1945 роках / Яков Хонигсман. – Львів, 1998. – 352 с.
29. Енциклопедія Коломиїщини. – Коломия : Вік, 2006. – Зшиток 4: літери Г, Ґ. – С. 95–97, 202–203.
30. Круглов А. И. Катастрофа українського єврейства 1941–1944 гг. : енцикл. справочник / Александр Иосифович Круглов. – Харьков: Каравелла, 2001. – 376 с.
31. Круглов А. И. Энциклопедия Холокоста : еврейская энциклопедия Украины / Александр Иосифович Круглов ; [ред. И. М. Левитас]. – К., 2000. – 224 с.
32. Krupska V. Gdzie szum Prutu... / V. Krupska // Biuletyn informacyjny oddziału miłośników Kolomyi “Pokucie”. – 1998. – № 2 (26). – S. 27–31.

The article deals with the feature of genocide of Jews on a territory of Kolomyja region. In the period of German occupation the region included not only Kolomyja area, but also the territories of Kosov, Snyatyn and Horodenka. Throughout the centuries a Jewish community of the region was an integral part of its history and has brought the important contribution to the history and culture of Jewry as a whole. But during the Second World War it has suffered the Catastrophe.

Key words: Kolomyjsky district, the Jewish communities, the Holocaust, deportation, actions.